

ХАРАКТЕРИСТИКА СПОЖИВЧОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ ЯК СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ

CHARACTERISTICS OF THE CONSUMER SECTOR OF THE ECONOMY AS A SOCIO-ECONOMIC SYSTEM

У статті розглянуто питання ідентифікації споживчого сектору економіки як соціально-економічної системи. Визначено основні характеристики та особливості споживчого сектору економіки. Проаналізовано склад сукупних та споживчих витрат домогосподарств України за період 2010–2017 рр. Зроблено висновок, що найбільш вагомою статтею споживчих витрат домогосподарств залишаються продукти харчування. Надано характеристику підсистем системи споживчого сектору економіки. Сформульовано пріоритетні стратегічні напрями розвитку системи споживчого сектору вітчизняної економіки.

Ключові слова: соціально-економічна система, споживчий сектор економіки, глобалізація, вплив, домогосподарства, структура споживання.

В статье рассмотрены вопросы идентификации потребительского сектора экономики как социально-экономической системы. Определены основные характеристики и особенности потребительского сектора экономики. Проанализирован состав общих и потребительских затрат домохозяйств Украины за период 2010–2017 гг. Сделан вывод о том, что наиболее весо-

мой статьей затрат остаются продукты питания. Охарактеризованы подсистемы системы потребительского сектора экономики. Сформулированы приоритетные стратегические направления развития системы потребительского сектора отечественной экономики.

Ключевые слова: социально-экономическая система, потребительский сектор экономики, глобализация, влияние, домохозяйства, структура потребления.

The article deals with issues of identification of the consumer sector of the economy as a socio-economic system. The basis of characteristics and features of the consumer sector of the economy is determined. The composition of total and consumer expenditures of households of Ukraine for the period of 2010–2017 is analysed. It is concluded that the most important article of household consumption expenditure is food. Characterization of subsystems of the consumer sector of the economy is given. Priority strategic directions of development of the system of the consumer sector of the national economy are formulated.

Key words: socio-economic system, consumer sector of economy, globalization, influence, households, consumption structure.

УДК 330.341.1

Лойко Д.М.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри національної
економіки та фінансів
Університет «КРОК»

Постановка проблеми. Сучасна глобалізована світова економіка констатує нарощування темпів споживання у всьому світі. Споживчий сектор економіки є неоднорідним за своїм складом і досить складним для аналізу та прийняття управлінських рішень. Споживчий сектор включає у себе як споживання промислових і непромислових товарів, так і сектор споживчих послуг, які є дуже різними за складом та споживачами. До споживчого сектору належать також підприємства різних видів діяльності, які забезпечують потреби споживачів у різних видах товарів та послуг. Обсяги споживання різних товарів та послуг із року в рік зростають, тому споживчий сектор економіки значно впливає на національну економіку у цілому. Таким чином, дослідження споживчого сектору економіки як соціально-економічної системи дасть змогу виявити переваги та недоліки функціонування цієї системи та окреслити перспективи її подальшого ефективного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Більшість досліджень учених присвячено питанням аналізу стану та розвитку споживчого ринку або окремих його складників. Зокрема, питання управління споживчим ринком висвітлюються у працях С. Близнюк, М. Євтушенко, Т. Черниченко, Л. Чиркова та ін. Стан та розвиток споживчого сектору економіки розглянуто в працях М. Куль-

чицької. Питання процесів забезпечення внутрішнього ринку товарів та послуг розглядалися у працях небагатьох учених, серед яких: Г.В. Козаченко, В.А. Босенко, А.В. Черних, Л.Г. Мельник, А.С. Капліна, І.О. Богатирьов, В.С. Пономаренко, О.І. Пушкар, М. Кизим, А. Капліна, Н. Мардус, О. Ралко, І. Тюха, О. Грабельська, Н. Мала та ін. Проте більш глибокого опрацювання потребують питання дослідження споживчого сектору економіки як цілісної соціально-економічної системи.

Постановка завдання. Мета статті полягає у формуванні характеристики споживчого сектору економіки як соціально-економічної системи.

Виклад основного матеріалу дослідження. За відомостями Інтернет-енциклопедії «Вікіпедія», сектором економіки вважається «сукупність кількох елементів національної економіки, яким притаманні деякі спільні галузеві, технологічні, організаційно-правові та інші характеристики» [1]. Споживчий сектор економіки має певні особливості, оскільки він об'єднує як виробників споживчих товарів та послуг, так і споживачів цих товарів і послуг. Товаровиробники мають господарські зв'язки із вітчизняними і зарубіжними підприємствами. Таким чином, господарський сектор національної економіки розвивається як за рахунок внутрішніх господарських зв'язків, так і за рахунок зовнішніх. Споживчий сектор є склад-

ним і неоднорідним за своєю структурою. У ньому відображається багатоаспектність потреб кожного споживача окремо та суспільства у цілому. Багатоаспектність споживчого сектору економіки характеризується як складом потреб, які він задовольняє, так і складом галузей, які забезпечують населення різними товарами та послугами. До споживчих потреб можна віднести забезпеченість продовольчими та непродовольчими товарами, медичними, освітніми, соціокультурними, правовими, консультативними та іншими послугами життєзабезпечення. Підприємства, які забезпечують задоволення потреб населення, належать до різних видів діяльності: сільського господарства, харчової, легкої, медичної, фармацевтичної, освітньої галузей та ін. Зміна структури споживання відбивається у структурі витрат домогосподарств України (табл. 1). Споживчі сукупні витрати домогосподарств мають динаміку до зростання і досягли рівня 93,0% від сукупних витрат у 2017 р. Таким чином, майже всі фінансові ресурси домогосподарств витрачаються на споживання. Найбільш вагомою статтею споживчих витрат домогосподарств залишаються продукти харчування (у 2017 р. – 51,2%). За досліджуваний період (2010–2017 рр.) значно зросли споживчі витрати на оплату комунальних послуг (73,91%), охорону здоров'я (34,38%), непродовольчі товари і послуги (11,17 %).

Це пов'язано із підвищенням тарифів та цін на товари та послуги. За результатами вибіркового опитування 8 009 домогосподарств, яке було проведене за участю фахівців Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи Національної академії наук України [2], можна зробити такі висновки. Кількість домогосподарств, які не оновлювали верхній одяг та взуття для холодної пори року для дорослих протягом п'яти років, зросла за останні 10 років на 11,6% і становила в 2017 р. 27,5% від загальної кількості домогос-

подарств України. Кількість домогосподарств, які через недостатність коштів не можуть придбати новий одяг та взуття для дітей, зросла за досліджуваний період на 2,2% і становила 10,2%. Зважаючи на пріоритетність витрат вітчизняних домогосподарств на продукти харчування, доцільно стимулювати розвиток підприємств харчової промисловості. У наукових працях відзначено, що сучасне стимулювання виробництва товарів та послуг вітчизняними підприємствами харчової та легкої промисловості є недостатнім [3]. Не вистачає фінансових ресурсів для створення та придбання сучасних технологій та обладнання, недостатньо власної ресурсної бази для виробництва товарів, обмежений рівень інвестування підприємств, низька інноваційна активність. Усі ці чинники знижують рівень конкурентоспроможності підприємств і, відповідно, знижують попит населення на товари вітчизняного виробництва й підвищують попит на імпортні товари.

Для характеристики системи споживчого сектору економіки доцільно скористатися загальними принципами побудови системи, а саме: системності, цілісності, модульності, структурності, ієрархічності, узгодження зв'язків, взаємозалежності системи і середовища, множинності опису, усталеності системи [4]. Споживчий сектор економіки як соціально-економічна система містить у своєму складі людей як елементи, тому є надзвичайно складним об'єктом, який містить у собі підсистеми ресурсів, виробництва, розподілу та споживання товарів та послуг. Соціально-економічна система належить до соціально спрямованої кібернетичної системи, тобто системи з управлінням.

До загальносистемних особливостей системи споживчого сектору економіки можна віднести цілісність, ієрархічність та подільність. Цілісність цієї системи полягає у тому, що всі її елементи взаємодіють заради однієї мети – задовольнити потреби як окремого споживача так і суспільства

Таблиця 1

Динаміка сукупних витрат домогосподарств України за період 2010–2017 рр.

Показник	2010	2011	2012	2013	2014 ¹	2015 ¹	2016 ¹	2017 ¹	Відхилення даних 2017 р. від 2010 р., %
Сукупні витрати в середньому на місяць на одне домогосподарство, грн.	3073,3	3458,0	3592,1	3820,3	4048,9	4952,0	5720,4	5576,5	81,45
Споживчі сукупні витрати, % у тому числі:	89,9	90,1	90,8	90,2	91,6	92,9	93,2	93,0	3,45
продукти харчування	51,6	51,3	50,1	50,1	51,9	52,6	49,8	51,2	– 0,77
непродовольчі товари і послуги, %	34,9	35,4	37,2	36,6	36,3	36,5	40,5	38,8	11,17

Примітка: 1 – офіційні дані за 2014–2017 рр. наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя.

Джерело: складено автором за даними [2]

у цілому. Оскільки побудова системи споживчого сектору економіки розглядається в межах однієї країни, то ця система націлена передусім на задоволення потреб суспільства людей, які проживають на території цієї країни. Ієрархічність цієї системи полягає у тому, що вона є підсистемою систем вищого порядку, які націлені на задоволення потреб людей, що проживають в інших країнах. За умови поширення глобалізаційних процесів у світовій економіці продукція підприємств окремої країни може задовольняти потреби споживачів у багатьох країнах світу. Подільність цієї системи полягає у тому, що кожен елемент системи є також системою нижчого порядку, який має свою систему управління. Єдність усіх підсистем (табл. 2) забезпечується обов'язковістю дотри-

мання законодавства країни всіма підсистемами системи споживчого сектору економіки.

Кожна підсистема – ресурсна, виробнича, логістична, продажу та споживання – є, своєю чергою, складною системою зі своїми рівнями управління. Потрібно також відзначити територіальну ієрархічність цих підсистем та їхній розвиток у межах окремого регіону, міста та району. Всі елементи системи пов'язані між собою та мають зв'язки із зовнішнім середовищем. Ефективна взаємодія всіх підсистем породжує синергетичний ефект, який сприяє більш ефективному задоволенню потреб споживачів у товарах та послугах. Особливістю системи споживчого сектору економіки є те, що людина та її потреби є рушійною силою перетворень у цьому секторі економіки.

Таблиця 2

Характеристика підсистем системи споживчого сектору економіки

Назва підсистеми	Характеристика підсистеми
Ресурсна	Придбання ресурсів для виробництва товарів або надання послуг
Виробнича	Перетворення ресурсів у товари та послуги
Логістична	Доставка матеріальних цінностей та послуг до підприємств торгівлі або безпосередньо до споживача
Продажу	Придбання споживачем товарів або послуг шляхом здійснення грошово-обмінних операцій
Споживання	Споживання товарів та послуг за їх призначенням

Джерело: складено автором

Таблиця 3

Динаміка показників інноваційної активності промислових підприємств України за 2013–2017 рр.

Назва показника	2013	2014	2015	2016	2017	Відхилення даних 2017 р. від даних 2013 р., %
Питома вага підприємств, що займались інноваціями, %	16,8	16,1	17,3	18,9	16,2	- 3,57
Впроваджено нових технологічних процесів, кількість	1576	1743	1217	3489	1831	16,18
Впроваджено у виробництво інноваційних видів продукції, найменувань	3138	3661	3136	4139	2387	- 23,93
Питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової, %	3,3	2,5	1,4	-	0,7	- 78,78
Загальний обсяг інноваційних витрат у промисловості, млн. грн.	9562,6	7695,9	13813,7	23229,5	9117,5	- 4,65
У тому числі:						
- внутрішні науково-дослідні роботи, %	13,7	15,87	13,28	8,88	21,29	55,40
- зовнішні науково-дослідні роботи, %	3,4	6,93	1,49	1,69	2,51	- 26,18
- придбання машин, обладнання та програмного забезпечення, %	58,0	66,47	80,65	85,36	64,73	11,60
- придбання інших зовнішніх знань, %	0,9	0,6	0,6	0,3	0,2	- 77,78
- інші, %	24,0	10,12	3,97	3,77	11,27	- 53,04

Примітка: 1 – офіційні дані за 2014–2017 рр. наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя.

Джерело: складено автором за даними [2]

Необхідно зауважити, що останні десятиріччя характеризуються динамічною зміною споживчих уподобань населення, тому споживчий сектор є індикатором соціально-економічної ефективності інноваційної діяльності підприємств. Аналіз динаміки інноваційної активності промислових підприємств України за 2013–2017 рр. (табл. 3) дає змогу зробити такі висновки. За досліджуваний період питома вага підприємств, що займалися інноваціями, зменшилася на 3,57 %.

Потрібно зауважити, що питома вага інноваційно активних вітчизняних промислових підприємств становила в 2017 р. 16,2% від їх загальної кількості. Загальний обсяг інноваційних витрат у промисловість зменшився на 4,65%. У складі інноваційних витрат значно зросла питома вага внутрішніх науково-дослідних робіт (на 55,4% за останні п'ять років) та придбання машин, обладнання та програмного забезпечення (на 11,60% за досліджуваний період). Відзначені тенденції зростання обсягів фінансування внутрішніх науково-дослідних робіт та придбання обладнання є позитивним чинником розвитку вітчизняних промислових підприємств. Проте низький рівень питомої ваги інноваційно активних підприємств є негативним чинником розвитку вітчизняної економіки.

Висновки з проведеного дослідження. На основі проведених досліджень можна сформулювати перспективні стратегічні інноваційні пріоритети у вітчизняному споживчому секторі економіки: забезпечення населення якісними товарами споживання на основі розроблення та впровадження інноваційних технологій на вітчизняних підприємствах; поліпшення якості товарів споживання першої необхідності, а саме продуктів харчування, одягу та взуття; поліпшення умов проживання населення, а саме інноваційні трансформації житлово-комунальної інфраструктури всіх населених пунктів України; підвищення якості надання освітніх, медичних, побутових та інших споживчих послуг населенню. У наукових працях наголошується на необхідності під час планування місцевих бюджетів надавати пріоритетну перевагу суспільним послугам, що сприятиме підвищенню рівнів

соціальної захищеності населення та соціальної безпеки держави [5]. Проведення економічних реформ в Україні може призупинити економічний спад та поступово відновити економічне зростання, що сприятиме зростанню активності у споживчому секторі економіки.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Сектор економіки. Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Сектор_економіки.
2. Офіційний сайт Державної служби статистики України. Статистична інформація. Доходи та умови життя. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Кульчицька М.М. Споживчий сектор економіки: сучасний стан та перспективи розвитку. Наука й економіка. 2013. № 4 (32). Т. 2. С. 121–125.
4. Мардус Н.Ю. Систематизація принципів забезпечення розвитку внутрішнього ринку товарів. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». 2018. Вип. 29. Ч. 1. С. 106–109.
5. Євтушенко М.С. Пріоритетність суспільних послуг під час планування видаткової частини місцевих бюджетів. Інфраструктура ринку. 2018. № 18. С. 321–326.

REFERENCES:

1. Sektor ekonomiky. Vikipediia. [Online], URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Сектор_економіки. – available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed 21 August 2018).
2. The official website of the State Statistics Service of Ukraine. Statistical information. Revenues and living conditions: [electronic resource] – available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed 21 August 2018).
3. Kul'chyts'ka, M.M. (2013), "Consumer economics: current status and development prospects", *Nauka j ekonomika*. vol. 4, pp. 121– 125. (in Ukrainian).
4. Mardus, N.Yu. (2018), "Systematization of the principles of ensuring the development of the internal market of goods", *Naukovyj visnyk Khersons'koho derzhavnogo universytetu. Seria Ekonomichni nauky*, vol. 29, pp. 106– 109. (in Ukrainian).
5. Yevtushenko, M.S. (2018), "Priority of public services during planning of expenditures of local budgets", *Infrastruktura rynku*. vol. 18, pp. 321–326. (in Ukrainian).

Loiko D.M.

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of National Economy and Finance
KROK University

CHARACTERISTICS OF THE CONSUMER SECTOR OF THE ECONOMY AS A SOCIO-ECONOMIC SYSTEM

The article deals with issues of identification of the consumer sector of the economy as a socio-economic system. The basis of characteristics and features of the consumer sector of the economy is determined. The peculiarity of the consumer sector of the economy is that it unites both producers of consumer goods and services and consumers of these goods and services. The consumer sector is complex and heterogeneous in its structure. The ultimate goal of the efficient functioning of the consumer sector of the economy is to meet the needs of each consumer individually and society as a whole.

The composition of aggregate and consumer expenditures of households of Ukraine for the period of 2010–2017 is analysed. Consumer aggregate household expenditures have the dynamism of growth and reached the level of 93.0% of total expenditures in 2017. Thus, almost all the financial resources of households are spent on consumption. It is concluded that foodstuffs remain the most important article of consumer spending of households. Taking into account the priority of the cost of domestic households for food products, it is expedient to stimulate the development of enterprises in the food industry.

The consumer sector of the economy as a social and economic system is considered. It is concluded that the consumer sector of the economy as a socio-economic system contains people as elements; therefore, it is an extremely complex object. It is concluded that the system of the consumer sector of the economy refers to a socially oriented cybernetic system, that is, a management system. Characterization of subsystems of the consumer sector of the economy is given. The following subsystems are allocated: resource, production, logistics, sales, and consumption. It is noted that these subsystems are, in turn, separate systems with their own level of control. All subsystems are interconnected. The unity of all subsystems is ensured by the obligation to observe the laws of the country and the norms of international law.

The analysis of dynamics of innovation activity of industrial enterprises of Ukraine for 2013–2017 is made. It is concluded that the share of innovative active enterprises, which made up 16.2% of the total number of industrial enterprises in 2017, is insufficient for the effective economic development.

Priority strategic directions of development of the system of the consumer sector of the national economy are formulated. These include: providing the population with high-quality consumer goods based on the development and implementation of innovative technologies; improvement of the quality of goods for the consumption of essential food, clothing and footwear; improvement of living conditions of the population; improving the quality of providing educational, medical, household, and other consumer services to the population.

It is concluded that economic reforms in Ukraine can put an end to the economic downturn and gradually restore economic growth.